

Соња Томовић-Шундић

КЊИЖЕВНО-НАУЧНА ДЈЕЛАТНОСТ РАДОМИРА ИВАНОВИЋА

Радомир В. Ивановић представља значајну фигуру у нашој књижевној историји, књижевној теорији и критици. Његови књижевно-критички радови и научно-истраживачки опус посвећен је различитим књижевним темама, и књижевним проблемима. У богатом књижевно-научном раду, књигама, есејима, чланцима и текстовима Радомир Ивановић је испољио снажну ерудицију и склоност ка интердисциплинарном проучавању књижевних дјела. Образован на богатој традицији Западноевропске културолошке парадигме, усвајајући релевантне књижевно-естетичке теорије, Ивановић је увијек доносио самосвојни критички суд, опробавајући га на примјерима конкретних књижевних дјела. Преиспитујући значајне књижевно историјске и књижевно-теоријске проблеме Р. В. Ивановић је увијек задржао право на ексклузивну теоријску позицију самосталног мишљења коју је настојао провјерити и потврдити у књижевној пракси.

У том контексту плодан и инспиративан стваралачки рад Ивановићев утемељан је подједнако на теоријском проучавању литературе и историјским паралелама и компарацијама као и истанчаном естетском суду о значајним књижевницима, у првом реду: Марку Миљанову, С. М. Љубиши, Петру II, краљу Николи, Лалићу, Ристу Ратковићу или македонским писцима: Славку Јаневском, Ацу Шопову, Кости Рацину, Блажу Конеском и др. У бројним студијама и огледима о књижевности као и монографијама Ивановић је показао обдареност за третирање комплексне књижевне проблематике, разрјешавање разноврснији поетичких и естетичких питања. Преиспитујући критичким методом њихове основне ставове и

постулате, стилски и појмовно прецизним језиком, Ивановић је залазио у готово сва битна подручја књижевности, показујући у свом зналачком и трагалачком умијећу систематичност изведену из неоспорног образовања, интелектуалне и стваралачке снаге, као и стваралачког импулса у непосредном доживљају књижевног дјела. У некој врсти феноменолошке анализе књижевног дјела и његове слојевите унутрашње структуре, у његовом начину обраде књижевног дјела, осјећа се снажан уплив књижевне традиције и старих поетика спојен са несумљиво модерним схватањима књижевне продукције и оног што је настајало након модернизма. Тако је Ивановић остварио нарочити допринос у ревалоризацији и вриједносној оцјени књижевног наслеђа оних маркантних и репрезентативних писаца али и великог броја писаца чије је дјело недовољно књижевно-научно освијетљено и тумачено. Модел „новог читања“ књижевне баштине, уткан као лајт-мотив цјелокупне Ивановићеве књижевно-научне анализе, претпоставља новину у књижевно-теоријској равни као референцијални оквир за оригиналан увид у поље књижевне фикције.

У анализи књижевних дјела Ивановић, полази од неколико основних начела. У првом реду у свом књижевно-научном раду прави дистинкцију између спољашњег и унутрашњег проучавања књижевности. Спољашњи приступ књижевном дјелу, подразумева позитивистичку идеологију у проучавању и описивању, засновану најчешће на ванкњижевним и ваннаучним парадигмама. Ивановић, као релевантан теоријски приступ у одгонетању тајне књижевности, усваја унутрашњи приступ-иманентан модерно схваћеном изучавању књижевних феномена. Такав метод подразумева аналитичко разлагање унутрашње структуре књижевног текста, истраживање семантике и семиологије текста, утврђивање глобалних идеја, симбола и метафора, генерирање поетских идеја и књижевног текста, издвајање основних парадигматских и синтагматских оса по критеријумима књижевне естетике, истраживање принципа стваралачког процеса у цјелини под призмом синхронијске или дијахронијске равни разматрања. Ивановић усваја начело о полисемантичности књижевног текста, карактеристично за модерне књижевно-теоријске оријентације. При томе уводи и модел интертекстуалног тумачења, гдје вертикала означава интертекстуалне односе два писца или два текста истог писца, а хоризонтала упућује на интеракцију која влада између писца и читаоца.

Антипозитивистичко увјерење, као аналитички орјентир у изучавању књижевних појава, интердисциплинаран приступ прожет

богатством различитих књижевних, филозофских, естетичких и антрополошких асоцијација, могућност алтеративних тумачења из угла различитих теоријских поставки, мноштво компарација, занимљивих и оригиналних интерпретација, Радомир Ивановић ће успјешно примијенити на стваралаштво значајних писаца, у првом реду: Марка Миљанова, С. М. Љубиша, Петра II, и Николе I Петровића Његоша. Основни циљ ауторов, који континуирано слиједи у свом плодном истраживачком поступку, јесте покушај „новог читања“ и методолошке иновације књижевне баштине, примјерених савременим достигнућима у области модерне науке о књижевности.

Посебно значајан сегмент Ивановићевом стваралаштву чине двије студије: „Реторика човјечности“ и „Самосписи и казалице Стефана Митрова Љубише“. Аналитички модел којим се Ивановић служи инспирисан је женетовским закључком о књижевном дјелу као централном мјесту књижевне егзегезе. Сагледавањем, прозе Марка Миљариова у студији „Реторика човјечности“ из угла наратологије и генологије као подручја са специфичном тежином у области поетике, Ивановић је долазио до нових и оригиналних увида. Усвајањем начела структуралистичке поетике и егзактних критеријума у домену књижевно-научне експертизе, испитујући у подједнакој мјери са становишта књижевне историје, теорије и критике, опус Марка Миљанова, аутор је обухватио главне токове његовог мишљења и књижевног говора. Треба поновити, цизалирани Ивановићев естетски суд, резултат је помног рада на процјењивању дјела наше класичне књижевности по стандардима модерне књижевне науке. Перспектива поетолошких, генолошких и наратолошких истраживања омогућиће аутору поигравање са мноштвом семантичких и морфолошких аспеката, дефинисање разнородних жанрова, увид у слојевиту структуру књижевног дјела, видљиву у садржинском и формалном смислу. У том контексту главни Ивановићев допринос у разматрању књижевног наслеђа Марка Миљанова јесте успостављање јасних жанровских граница у његовом књижевном дјелу, подјела на врсте, родове и жанрове унутар поља књижевне фикције, по мјерилима и нормама књижевне науке. Следећи корак у Ивановићевој анализи представља ревалоризација специфичних естетских одлика Поповићевог књижевног рукописа и утврђивање његових аутентичних вриједности.

У настојању да осигура нов модел читања књижевног дјела Марка Миљанова, Ивановић се залаже за динамички схваћен процес читања, утемељен на савременим научним теоријама што његовим опсервацијама даје научну подлогу и увјерљивост. Реинтерпретација

књижевног текста подразумијева, дакле широко засновано књижевно - теоријско образовање и способност да се примијени, потврди или оповргне на конкретним књижевним остварењима. Проширивањем огледа у обимне студије о доминантним питањима везаним за литературу Марка Миљанова, процјењивањем и сегментирањем његових књижевних текстова, Ивановић се посебно осврнуо на „Примјере чојства и јунаштва“, као аутономној књижевној форми. Посебан дио монографије о Марку Миљанову, чини анализа његове епистоларне књижевности (писма и посланице) затим и мало позната литерарна заоставштина, као и проза са етнографско-историјским садржајима. Тако је Ивановић успјешно окончао рад на класификацији Поповићевог рукописа, те „хибридне форме“ у којој пулсирају различите духовне области, од умјетности, историје, етнологије, фолклора, а затим је утврдивши тачке њиховог међусобног контакта у реалности, извршио јасну жанровску подјелу унутар књижевне продукције.

Огледи посвећени Стјепану Митрову Љубиши, сабрани у Ивановићевим „Самосписима и казалицама“, умијеће приповиједања које фасцинира аутора значајно за његово вишедеценијско бављење књижевним проблемима, постаће камен темељац за изванредно разумијевање и нове судове о Љубишиној прози. Изворна чистота и љепота Љубишиног говора, његова психологија и филозофија стварања саткана је сва на односу писаног и казаног односно на оном најфинијем преливању усменог народног говора и нараторске културе у индивидуалан стил умјетничког говора. Ивановић закључује да је ријеч о слојевито структурираној прози чији онтолошки статус треба брижљиво ситуирати у оквире националне књижевности. Интердисциплинарни приступ, обогаћен сазнањима из књижевно-научних, лингвистичких и општих културолошких симбола, омогућиће аутору да анализира Љубишин израз из различитих перспектива. Као закључак из Ивановићеве научно-књижевне анализе, изведен је став о супериорности Љубишине умјетничке над фолклорном имагинацијом на поетолошком плану, као и наративних над фолклорним облицима у сфери наратологије, док је у области генологије изведена генолошка припадност свих „повијести“ и „причања“, као и њихових саставних дјелова. Мишљење да Љубиша није крај, већ прије почетак нове књижевне епохе у којој се обнавља поетски говор, инспиративан за генерације писаца попут Матавуља, Кочића и Андрића представља оригинално становиште.

Цјелокупно дјело С. М. Љубише, Ивановић сврстава у

просторализам, фантастични реализам и критички реализам, и тиме указује на неопходно лоцирање његове прозе у оквиру поменутих књижевних праваца. При томе, и то је оно што Ивановић посебно наглашава у свом тумачењу, ријеч је о специфичном књижевном изразу набијеним латентним енергетским потенцијалом. Вишезначност и слојевитост Љубишиног књижевног исказа, апсорбована је читавим мрежама митолошких, религијских и ритуалних значења, утемељених у обичајном предању и искуству, које је Ивановић успјешно проналазио и анализирао.

Да би објаснио у чему је квалитет Љубишиног књижевно-умјетничког поступка Ивановић залази у инвентивно преплитање реалног и фантастичког, митолошког и обичног, коришћење разноврсних облика народног говора и стваралаштва у склопу уланчавања прича у шири књижевни контекст. Ако је Љубиша мајстор приповиједања, онда је и Ивановић мајстор за разоткривање тајне његове књижевне радионице. Обдарен за суптилне варијације, аналитички суд, вјешто разоткривање различитих слојева у Љубишином књижевном језику Ивановић ће направити истински помак у нашој науци о књижевности и интерпретацији Љубишиног књижевног стваралаштва.

У критичком разумијевању књижевног дјела Николе I Петровића Његоша, Ивановићева опсежна студија „Дар и надахнуће“, садржи оригиналну књижевну анализу концентрисану на неколико проблемских кругова. Књижевно-естетичка валоризација књижевног стваралаштва Николе I, и његово увођење у корпус наше романтичарске продукције јесте основни циљ Ивановићеве монографије. Неправедно заборављен пјеснички опус краља Николе, његова лирска, лирско-епска и епска остварења у стиху, Ивановић у првом дијелу студије и првом кругу испитивања настоји да књижевно вреднује. Утврђујући да је пјеснички и стваралачки нагон пресудан за пјесништво краља Николе, а не прагматичко-политички разлози, Ивановић је настојао да баци нову свјетлост на необичног краља-пјесника. У том контексту Ивановић уводи естетичко-поетичку анализу поезије Николе I, да би на основу прецизних увида експлицирао пишчеву поетику, али и уврстио пјесника у снажне литерарне појаве јужнословенске књижевности.

У другом проблемском кругу, посвећеном књижевном раду Николе I Ивановић проучава драмски опус, у првом реду драму „Балканска царица“. Ивановић закључује да је у драмском стваралаштву, писац показао несумњиво велике литерарне амбиције, и зато је посебну пажњу потребно усмјерити на анализу примијењене

драматургије, моделу хибридизације жанрова, стилу, језику, версификацији и сл. У трећем проблемском кругу Ивановић се бави прозном заоставштином Николе I настојећи да је методолошки јасно разграничи и оцијени са становишта припадности књижевној или некњижевној форми, као и различитим врстама и жанровима од биографског и аутобиографског, до мемоарског путописног, реторичког, еписталарног или документарног. Задатак да прецизно генолошки дефинише а затим вреднује литературу Николе I, Ивановић изводи прецизним методолошким концептом, излаже јасним стилем и језичком формом. Тако је цјеловито књижевно дјело Николе I, од пјесништва до драмских остварења, путописа или мемоара стављено у фокус модерног истраживачког поступка са намјером да се на њега примјени модерно заснована књижевна анализа.

Процјену естетских вриједности, поетских остварења краља Николе I, Ивановић сагледава у контексту објективног доприноса романтичарској продукцији у другој половини XIX вијека и првим деценијама XX вијека. Подијеливши условно речено, његов стваралачки рад на три етапе развоја, Ивановић резимира да је Никола I, ипак трајни приврженик романтичарске поетике, која је битно опридијелила његову стваралачку и пјесничку концепцију. Књижевни узорци: Шотабријан, Пушкин, Љермонтов или Његош, Змај, Костић и др. биће његова трајна инспирација, идејни орјентери који ће његово књижевно дјело лоцирати у окриље романтичарске теорије. Испитујући брижљиво однос наративне и скриптивне културе, однос природног и књижевног говора, садржину и форму у стваралаштву Николе I, Ивановићев критички суд промишљено је сондиран на ревитализацији оног што чини естетску вриједност али и указивању на естетску неуједначеност у лирској, епској и драмској структури.

У том контексту, прворазредни задатак за Ивановића јесте поетолошка анализа и превазилажење традиционалних гледишта која су углавном била утемељена на културно-историјским и књижевно-историјским димензијама књижевног рада Николе I. Уобичајену подјелу на примарну-владарску и секундарну-пјесничку дјелатност краља Николе I, Ивановић разрјешава у корист пјесништва. Пратећи интензивно пишчеву психологију стварања, одређујући се за иманентну анализу дјела из угла савремене литературологије, употребљавајући естетичку и компаративистичку анализу, испитујући однос поезије, историје, мита и предања, Ивановић је конципирао „модел читања“ који кореспондира са модерним књижевним тумачењима књижевних цијела.

У средишту Ивановићевих књижевних анализа, у монографији „Дар и надахнуће“ налазе се четири „међусобно зависна концентрична круга“. Први сегмент, уједно је и идејно језгро цијеле монографије чини расправа „Књижевно дјело као дар надахнућа“. Студија „Узори врлина“, представља други круг, базиран на компаративистичком проучавању приповјетке познатог француског романтичара Франсоа - Рене Шатобријана-“Пустоловине последњег Абенсеража“ и препјева „Потоњи Абенсераж“ Николе I. У трећем тематском кругу, Студија Поезија, мит, предање, обухваћена су истраживања пишчевих стваралачких визија, глобалних симбола односно „пишчева филозофска, естетичка, поетолошка и креативна опредељења.“ Оглед „Поезија и историја“ припада четвртм кругу, а везан је за Ивановићев покушај да образложи стваралачке поступке који природно интендирају према тзв. предметној поезији. Настојећи да кроз четири концентрична круга, у садржинском, проблемском али и естетском смислу осмисли своје монографске истраживање, Ивановић је остварио основну замисао о преиспитивању cjеловитог стваралачког рада Николе I. При томе, употребљавајући научно засноване судове, испитујући семантику али и морфологију дјела аутор је успјешно оповргао строгу подјелу на писце „првог“ и „другог“ реда, и слиједећи строге критичко-научне критеријуме указао на оно мјесто које у нашој књижевној историји заслужно припада краљу Николи.

Студија професора Радомира Ивановића посвећена Његошу плод је његових вишедеценијских истраживања. Текстове сабране у књизи „Његошева поетика и естетика“ сачињавају огледи из ауторових претходно објављених књига „Његошев поетски говор“ (1991), „Његошева психологија и филозофија стварања“ (1997) или су објављени у периодици у цјелини или одломцима. Огледи „Страдање и стварање као вертикала хуманитета“ и „Молитва као завјетно писмо“, сада се објављује први пут. Када се у овако обимној монографији о Његошу обухвате готово сва значајна питања којима се пјесник бавио од умјетничких до филозофских - етичких или религиозних као резултат добијамо синтетички суд о Његошу, кохерентно исказан од прве до последње странице. Брижљивим радом на Његошевом умотвору (пјесмотвору) Ивановић је употријебио релевантан емпиријски и теоријски увид да би доносио генералне закључке утемељене на познатим књижевно-теоријским и научним стандардима. У првом дијелу аналитичких огледа пјесништво Петра II се тумачи у оптици књижевно-теоријске и књижевно-научне методологије. Аутор се упустио у одгонетање Његошевог поетског говора, проналазећи

аргументе за конституисање пјесникове цјеловите поетике и естетике. Доминантна идеја је полазиште о Његошевој поезији као језичко-творачкој односно мито-творачкој пјесничкој грађевини у којој се сједињују мишљења и пјевање, односно поесис и ноесис. Потекао из богате ризнице наративне културе Његош је проширио наш језик новим значењима - семантичким али и лексичко-морфолошким и синтакстичким.

У настојању да дешифрује Његошеву поезију у којој се на различитим плановима укрштају религија, мит, филозофија и умјетност аутор је успјешно пронашао кључне симболе. Сваки књижевни текст па и највишег ранга садржи основне метафоре, глобалне мисаоно-поетске координатне на којима се оснива пишчев књижевни концепт. Ивановић је елаборирао неколико главних симбола у првом реду: свјетлост, мисао, тајну, поезију ... Као глобални симбол свјетлост је дата у бинарној опозицији свјетлост-мрак, а трансфигурацијом се трансформише у стваралачки принцип, мудрост, ред, хармонију, љепоту или доброту, дакле физичку или метафизичку свјетлост.

Акцент је на метафизичком схватању поезије што је Његош испољио у свим фазама стваралачког дјеловања. Генерирање поетских идеја Ивановић конзистентно изводи из епско-лирских умотвора и рефлексивних поема да би их инкорпорирао у пјесников зрели пјеснички израз. Да би успјешно укључио Његошеве ране пјесничке творевине у цјелину његовог пјевања прави се генолошка али и хронолошка подјела важна за њихово значење у унутрашњем прослојавању. У другом дијелу књиге евидентан је заокрет од поетско-алегоријских и естетских према филозофским и религиозним истраживањима. Тако се за проучавање Његошеве поезије као оптималан приступ показује интердисциплинарна анализа комплексне структуре спјегова. У том контексту професор Радомир Ивановић након суптилних књижевних увида прави искорак према реконструкцији мисаоно-религиозног језгра на коме се ослања Његошев имагинарни свијет.

Кључне Његошеве идеје садржане су у појмовима који су посредно или непосредно повезани са пјесниковим аутентичним религиозним становиштем, митолошким начином мишљења као и утицајем античких, хришћанских и паганских учења. Специфичан статус има глобални симбол тајна који игра непроцјењиво значење. Правећи оригиналну класификацију феномена тајне дат је синтетички увид за пјесникову поетику и онтологију. У првом реду кроз тајне мишљења, тајне постојања и тајне стварања, јер је за пјесника: вријеме

тајна, вјечност је тајна, идеје су тајна, стварање је тајна, сазнање је тајна, свијет је тајна, пјесништво је тајна. Сам Бог је тајна, тајна над тајнама. Зато Ивановић логично изводи закључак да је Његошев поетски говор мудросни говор у коме се пресијецају поетска и изван поетска искуства.

У анализи репрезентативних Његошевих стихова у романтичарски интонираним поемама и великим спјевовима Ивановић је захватио најдубље слојеве у којима се преплићу историјски, етички, етнолошки аспект, али и религијско-филозофски планови и митолошко предање. Позивајући се на истраживања Марсела Моса и његове идеје о даровима природе који имају митско-религиозно и магијско значење аутор упућује на синтагму „добродјетел“, затим термине благодат, благодаран, благодатан, који имају хришћански призив у Његошевој рефлексiji. Затим се утврђују појмови жртвовање, саможртвовање, и страдање који имају упечатљиво дејство у композицији Горског вијенца и практичној филозофији постојања.

Аутор се определио за унутрашње и спољашње испитивање Његошевог пјесништва. Поред спољашњег приступа, уз богату библиографију о Његошу и указивање на пјесникове везе са усменом традицијом домаћег тла, романтичарима или класицистима као и компаративним истраживањима вриједност „Његошеве поетике и естетике“ је брижљиво сондирање у слојевиту компоновану унутрашњу структуру. При томе Ивановић се позива на релевантне ауторитете из области књижевне науке, филозофије, религије и митологије, да би пронашао код Његоша комплементарна искуства подесна за озбиљну и интердисциплинарну-анализу. У Његошевом тексту егзистира више поетика, богати семантички потенцијал - вишезначајност пјесниковог свијета и језика па је очигледно да га један интерпретативни модел не може исцрпсти до краја. У том смислу Ивановићева студија представља драгоцен допринос Његошологији која већ поприма статус посебне књижевне дисциплине.

Резимирајући значај Ивановићевог вишегодишњег, плодног рада, научно фундиране монографије, студије и огледе, намеће се закључак о његовом изузетном доприносу нашој књижевно-научној сцени. Систематски се бавећи књижевном историјом и критиком али и теоријом и критиком као и позоришном историјом и критиком Ивановић је дао незаобилазан прилог, драгоцен за нашу науку о књижевности. Његови радови, утемељени на принципима структуралне анализе књижевног дјела представљају утемељене студије о различитим питањима књижевности. При томе, иако има дара за есејистички

приступ литератури, утемељен на импресионистичком или субјективистичком увиду, Ивановићеви огледи и монографије су, прије свега научни судови, доказ да се о умјетности може релевантно научно просуђивати и говорити. Богата библиографија Радомира Ивановића, обухвата читав спектар различитих области и књижевних феномена, теоријских питања као и прочишћен естетско критички суд о конкретним књижевним дјелима. Смисао умјетности и литературе, је одговор на она гранична егзистенцијална питања, која се као у цикличном кретању грчке трагедије вјечно обнављају према „хоризонту очекивања“ сваке генерације. У том контексту вриједност књижевно-научног дјела Радомира Ивановића јесте отворен изазов и подстицај, за одгонетање оног можда најзначајнијег сегмента људске културе-људског свијета.